

Mitä kaikkea museon kannattaa ottaa huomioon valokuvaluovutuksesta sovittaessa?

Maria Faarinen

Suomen valokuvataiteen museo

Kuva-arkistokoulutus 8.4.2014

Valokuvien käytön juridisia reunaehtoja:

- Perustuslaki: Sananvapaus 12§ (on sekä tiedon levittäjän että vastaanottajan oikeus),
Julkisuusperiate 12§, Yksityiselämän suoja 10§
- Tekijänoikeuslaki
- Oikeus omaan kuvaan (vapaus- ja varallisuus oikeudelliset näkökulmat)

Tekijänoikeudet:

Taloudelliset oikeudet:

- Tekijällä on yksinoikeus määrätä kappaleen valmistuksesta (muuttamattomana tai muutettuna, pysyvästi tai tilapäisesti, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa taidelajissa tai toista tekotapaa käyttäen.)
- Tekijällä on yksinoikeus määrätä teoksen julkaisusta ja yleisölle välittämisestä. (Yksinoikeus esittämiseen raukeaa, kun kappale on tekijän suostumuksella luovutettu 1. kerran pysyvästi (myyty tai lahjoitettu). Tämän jälkeen julkinen esittäminen on sallittua (mm. näyttelyssä) – ei kuitenkaan julkaiseminen verkossa tai julkaisussa.)

+ Moraaliset oikeudet

TEKIJÄNOIKEUSLAIN RAJOITUSSÄÄNNÖKSET

Mm.

- Sallittua kuvata kokoelmaan kuuluva, näytteille pantu tai myytäväksi tarkoitettu teos tiedotukseen tarpeisiin, painettuun luetteloon tai jos teos on pysyvästi julkiselle paikalle sijoitettu
- Sallittua julkaista kuva teoksesta arvostelevalle tai tieteellisen tekstin yhteydessä. Ja päiväntapahtuman uutisoinnin yhteydessä (paitsi ko. tarkoitukseen tuotetut kuvat)
- Sallittua valmistaa muutama kopio yksityiseen käyttöön (laillisesta lähteestä).

TEKIJÄNOIKEUSLAIN RAJOITUSSÄÄNNÖKSET

ARKISTOT, KIRJASTOT, MUSEOT (16§)

- Kappaleen valmistaminen omassa kokoelmassa olevasta teoksesta tai valokuvasta:
 - kokoelman hallinnan, säilyttämisen, turvaamisen ja entistämisen tarpeisiin
 - puuttuvan osan tai kappaleen täydentämiseksi, jollei vastaavaa ole saatavilla kaupallisen levityksen kautta
 - **ei** taloudellisen hyödyn saamiseksi

Valokuvien luovuttajilla on erilaisia intressejä:

Esim:

- Taloudelliset intressit
- Elämäntyön säilyttäminen
- Näkyvyys ja tunnettuus
- Yrityksen, yhteisön tms. historian säilyttäminen
- Oman käytön mahdollistaminen luovutuksen jälkeenkin
- Museon käyttöoikeuksien rajoittaminen?

Museon intressit:

- Suunnitelmallinen, kokoelmapolitiikan mukainen kartunta
- Valokuva-aineiston riittävän laajat käyttöoikeudet museon toiminnassa: esim. kokoelmahallinta, näyttelyt, julkaisut, tutkimus, yleisötyö, asiakaspalvelu
- Mahdolliset taloudelliset intressit
- Tasapaino kokoelman käytettävyyden, työllistävyyden ja merkittävyyden välillä

Kohtaavatko luovuttajan ja museon näkemykset?

- Aineiston luovuttajilla voi olla ääneen lausumattomia odotuksia ja oletuksia siitä, miten museo toimii.
- Selkeä kirjallinen sopimus edistää molemminpuolista ymmärtämystä ja auttaa ehkäisemään myöhempiä ristiriitatilanteita.
- Kirjallinen sopimus on lisäksi museolle mahdollisuus avata ja perustella niitä periaatteita, jotka ohjaavat museon kokoelmatoimintaa. ("Tämän sopimuksen tarkoituksena on...")

Aluksi:

- On selvittettävä, kuka omistaa aineiston tekijänoikeudet, mikäli ne ovat voimassa
- Sisältääkö aineisto teoksia, ”tavallisia valokuvia” vai molempia?
- On varmistettava, että kokoelmaa museolle tarjoavalla taholla on todella omistusoikeus aineistoon.
- Selvittettävä onko olemassa aineistoa koskevia (aikaisempia) sopimuksia.

SOPIMUSVAPAUDEN PERIAATE

- Sopimusvapauden periaatteen mukaisesti tekijänoikeuksista ja valokuvaajan oikeuksista voidaan sopia vapaasti. (Rajoituksena se, että tekijä ei voi luovuttaa **moraalisia** oikeuksiaan muille.)
- Muotovapaus – myös suullinen sopimus pätevä

Sopimus tekijänoikeuden omistajan kanssa:

- Jotta kokoelmaan hankitun tekijänoikeuden alaisen aineiston käyttö olisi ylipäättään mahdollista ”tavanomaisin museaalisin perustein” on sovittava riittävän laajat oikeudet aineiston julkaisuun (painettuna, verkossa, tutkimuksessa ja opetuksessa, oheistuotteissa?) ja kappaleenvalmistukseen (näyttelyvedokset)
- Oikeudenomistaja voi säilyttää tekijänoikeudet itsellään, mutta luovuttaa museolle erikseen sovitut käyttöoikeudet
TAI
Oikeudenomistaja voi luovuttaa aineiston museolle täysin oikeuksin – korvausta vastaan tai korvauksetta

- Museolle voidaan myös sopia oikeus välittää aineistoa kolmansille osapuolille (kuvapalvelu/asiakaspalvelu).
- Kolmansilta osapuolilta perityistä käyttömaksuista voidaan sopia osuus tilitettäväksi tekijänoikeuksien omistajalle. (Esim. tekijälle hänen elinaikanaan tai perillisille niin kauan kunnes tekijänoikeudet ovat rauenneet.) Tai voidaan sopia, että museo saa välittää aineistoa ”korvauksetta”, jolloin mahdolliset tulot jäävät museolle.
- Syytä miettiä/sopia: jos aineisto on valokuvataidetta/teoksia, asettaako se rajoituksia kuvien välittämiseen ulkopuolisille? Jos, niin millaisia?

Sopimus perikunnan kanssa:

- Ovatko tekijänoikeudet voimassa? Sekä tekijänoikeudet että lähioikeudet siirtyvät perillisille tekijän kuoltua.
- Perillisillä saattaa joskus olla (epärealistisiakin) taloudellisia odotuksia kokoelman suhteen.
- Usein yksittäinen henkilö toimii perikunnan edustajana, jolloin on syytä pyytää valtakirjat muilta perikunnan jäseniltä
- Perunkirjaote voidaan pyytää sopimuksen liitteeksi

- Kun museoon lahjoitetaan perhepiirissä kuvattua valokuva-aineistoa, jälkeläiset toivovat usein museolta kopioita omaan käyttöön – tällöin kannattaa sopia konkreettinen kuvamäärä, jonka jälkeen työstä laskutetaan normaalien asiakaspalvelukäytäntöjen mukaan (- ei ”piikki auki digitoinnissa” lupauksia!)

- Jälkeläiset voivat myös esittää toiveen aineiston vapaasta käytöstä omassa toiminnassa
 - en näe mitään syytä, miksei voisi luvata, kunhan ei työllistä museota kohtuuttomasta. Jos perilliset ovat innostuneet tekemään vaikka henkilöhistoriikka, sehän on vain museonkin etu.
- Syytä miettiä: Jos aineisto on luonteeltaan yksityistä, esim. perhepiirissä kuvattua, museon voisi olla syytä sopia käytöstä myös kuvissa esiintyvien henkilöiden kanssa, mikäli mahdollista. Tällöin museo välttyy vaikeilta henkilösuojakysymyksiltä.

Yritykset, yhdistykset ja muut julkiset toimijat:

- Haluavat usein siirtää museolle tilaa ja resursseja vievän arkiston. Jos toiminta jatkuu edelleen (jossain muodossa), todennäköisesti odotuksia digitoinnin suhteen
- Sovittava käyttöehdot niin, että kokoelman hoito ja luovuttajan palvelu eivät kuormita museota liikaa.
- Kuka tai ketkä aineiston ovat kuvanneet? Yleensä valokuvaajia on useita.
- Jos **tekijänoikeudet ovat voimassa, kuka ne omistaa?** Ovatko kuvat syntyneet työsuhteessa vai hankittu kertajulkaisu-oikeudella? Oikeudenomistaja on syytä määritellä museon kanssa laadittavassa luovutus sopimuksessa. Jos oikeudet ovat valokuvaajilla, museon on pyrittävä tekemään sopimukset kuvien käytöstä heidän kanssaan.

Keräilijän kokoelma:

- Todennäköisesti kiinnostunut siitä, että valokuvia käytetään monipuolisesti museon työssä
- Keräilijällä omistusoikeus. Mutta ovatko kuvaajat tiedossa ja tekijänoikeudet voimassa?
- Teoskokoelman kohdalla omistajalla voi olla vaatimuksia kokoelmien esittämisen/näkyvyyden suhteen
- Olisi hyvä sopia, kuinka kokoelman nimi / lahjoittaja ilmoitetaan kuvan käytön yhteydessä

Lopuksi:

- Sopimuksista kannattaa tehdä mahdollisimman yksiselitteisiä ja konkreettisia
- Sopimuksista kannattaa pyrkiä tekemään myös mahdollisimman pitkäikäisiä. Museon ei ole syytä ennalta turhaa rajoittaa tulevia käyttötarpeitaan.
- Sopimukseen on syytä kirjata, että ellei toisin sovita, se on voimassa ”kunnes tekijänoikeudet ovat rauenneet ja kuvien käyttö vapautunut”. Voidaan myös sopia määräaika, jonka jälkeen sopimusta on mahdollista tarkistaa (esim. 10 vuotta).

- Jos aineisto sisältää erityyppisiä osia (esim. teokset ja tavalliset valokuvat), joista tehdään erillisiä sopimuksia, on tärkeää laatia sopimuksen liitteeksi selkeä luettelo siitä, mitä aineistoja kunkin sopimuksen piiriin kuuluu.
- Sisältääkö aineisto osia, joiden käyttöä luovuttaja haluaa rajoittaa?(Esim. käyttö rajoitettu määräajaksi kohteiden yksityisyyden turvaamiseksi.)

Valokuvan 2 juridista kategoriaa:

TEKIJÄNOIKEUDET

- Suojaa taideteoksia
- **Suoja-aika 70v. tekijän kuolemasta**

LÄHIOIKEUDET

mm.

- Äänitteen valmistus, luettelojen ja tietokantojen suoja ja ”tavalliset valokuvat”
- **Suoja-aika 50 vuotta valmistumisesta** (paitsi ennen vuotta 1966 julkistetut ovat jo vapaita siirtymäsäädöksellä)
- Ei jälleenmyntikorvausta
- Ei luoksepääsyoikeutta

TEOS

- Teos on *itsenäinen ja omaperäinen*
- Teos ”ylittää teoskynnyksen”
- Arvioidaan tapauskohtaisesti
- Esim. kirjallisten teosten ja perinteisen kuvataiteen teoskynnys yleensä matala – käyttötaiteen teoskynnys korkea
- Teoskynnyksen ylittyminen ratkaistaan aina teoksen syntyajan kohdan kontekstissa. (Katariina Sorvari, OTT, immateriaalioikeuden yliassistentti, Turun yliopisto)
- Tekijänoikeusneuvostolta voidaan pyytää lausunto
- Viimekädessä ratkaistaan oikeudessa

Käyttäjän velvollisuus

- On käyttäjän velvollisuus osoittaa, että hänellä on oikeus käyttää kuvia
- Jos tekijää ei tiedetä, on käyttäjän velvollisuus pyrkiä selvittämään tekijä.
- ”Orvot” valokuvat: jos tekijää ei löydetä, kuvaa voidaan käyttää, mutta käyttäjän omalla riskillä – mikäli oikeuden omistaja ilmaantuu käyttäjä on korvausvelvollinen

TEKIJÄN OIKEUDET

- **Taloudelliset oikeudet:** kappaleen valmistaminen, julkistaminen ja yleisön saataviin saattaminen, jälleenmyntikorvaus
- **Moraaliset oikeudet:** 1) Isyysoikeus (=tekijä on mainittava), 2) Respektioikeus (=kieltää tekijää loukkaavan esittämisen ja muuntelun), 3) Luoksepääsyoikeus (= kun tarpeen taiteellisen työn tai taloudellisen edun kannalta, koskee vain teoksia, ei tavallisia valokuvia)
- Klassikkosuoja – OPM voi tekijän kuoleman jälkeen kieltää ”sivistyksellisiä etuja” loukkaavan esityksen

Tekijänoikeuden siirtyminen

- Tekijä voi luopua taloudellisista eduistaan (kopion valmistaminen, julkaisuoikeus) joko kokonaan tai osittain
- Moraalisista oikeuksista teoksen tekijä voi luopua vain rajoitetusti (- ei koske tavallista valokuvaa)

SOPIMUSLISENSSI

- Kollektiivilupa
- Tekijä siirtää sopimuksella käyttöoikeuksien valvonnan esim. tekijänoikeusyhdistykselle, joka myöntää käyttölupia asiakkaan puolesta
- Vaikutus ulotettu myös sopimussuhteen ulkopuolisiin tekijöihin

VALOKUVA JA YKSILÖN SUOJA

- Kuvan julkaiseminen tai esittäminen voi loukata henkilön
 - yksityisyyttä
 - kunniaa

Loukkaavuuden perusteita: kuvan loukkaava luonne itsessään, tekstin ja kuvan yhdistelmä, henkilön tunnistettavuus (esim. lehtijutun yhteydessä)

Vaikka kuva ei olisi loukkaava, sen voidaan silti katsoa loukkaavan yksityisyyden suojaa:

- Tietosuojavaltuutettu Reijo Aarnion tulkinnan mukaan valokuva, josta henkilö on tunnistettavissa = henkilötieto -> sovelletaan henkilötietolakia
- Milloin valokuva on riittävän vanha siihen, että kohteen yksityisyyden suoja on loiventunut tai rauennut?
- Ks. Tietosuojavaltuutetun toimiston verkkojulkaisu: "Valokuva ja yksityisyyden suoja henkilötietolain kannalta" 27.7.2010

- Yleisiltä paikoilta kuten katunäkymistä ja yleisötilaisuuksista julkaistuja kuvia saa yleensä julkaista
- Yleisellä paikalla otettu kuva voi kuitenkin loukata yksittäistä henkilöä
- Kuvaussuostumus Ei vielä tarkoita kohteen suostumusta kuvan (laajaan) levittämiseen